

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін

Дипломна робота
(бакалавра)

**з теми: “ПРАВОВА СИСТЕМА УРСР ПЕРІОДУ “ВІДЛИГИ” І
“ЗАСТОЮ” (1953 – 1985 РР.): ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ”**

Виконала: студентка IV курсу
групи IstP1-B18
спеціальності 014 Середня освіта
(Історія та правознавство)
Яцкова Марія Вікторівна

Науковий керівник:
кандидат історичних наук,
доцент кафедри архівознавства,
спеціальних історичних та правознавчих
дисциплін
Адамовський Володимир Іванович

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	6
1.1. Історіографія проблеми.....	6
1.2. Аналіз джерельної бази.....	11
РОЗДІЛ 2. КЛЮЧОВІ ЗМІНИ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ В ПЕРІОД ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ.....	14
2.1. Реорганізація системи судочинства: зміст і досягнуті результати.....	14
2.2. Перетворення у сфері цивільно-правового регулювання.....	23
РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА І СУТНІСТЬ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ДОБИ “ЗАСТОЮ”.....	32
3.1. Конституційні перетворення та їх наслідки.....	32
3.2. Правові основи організації та діяльності органів внутрішніх справ.....	42
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	56

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток правової системи України в історичному контексті завжди відбувався не просто в суспільстві, а в конкретному соціокультурному середовищі. При цьому вона, по-перше, акумулює правовий досвід українського народу як поліетнічної культурно-історичної спільності людей, що об'єктивно сформувалась на певній етнічній основі в межах сучасних кордонів України; по-друге відображає вплив права і правових культур різних народів, які в силу історичних обставин не тільки перебували на теренах України, а й створювали різні моделі правового впливу і правового регулювання.

Понад 70 років історії Української РСР дали підставу для віднесення її правової системи до соціалістичного типу, яку західні дослідники ще в 60 – 70-ті рр. ХХ ст. характеризували як заідеологізовану, тоталітарну. Упродовж більш ніж сімдесяти років ідеологічний фундамент неодноразово змінювався, виникли новий правовий словник та юридична термінологія, була висунута вимога напрацювання нового типу права, який якісно відрізнявся від наявного у несоціалістичному світі.

В Україні з проголошенням незалежності розпочався процес становлення демократичної, соціально-правової держави. Значне місце серед проблем, пов'язаних з її розбудовою, посідають проблеми реформування правової системи, для вирішення яких доцільно знати історію її розвитку у попередні періоди. Визначальною тенденцією розвитку правової системи соціально-правової держави є поступове перетворення права з інструмента державної влади на самодостатню силу, уособлення справедливості, гуманізму і демократії, потужний регулятивно-охоронний фактор, що забезпечує збагачення позитивного права природно-правовими ідеями і цінностями.

Потрібно пам'ятати, що радянська доктрина про державу і право упродовж тривалого часу ґрунтувалася на розумінні держави як апарату

класового панування та пригноблення. Похідним звідси було уявлення про те, що право – це державна воля, воля пануючого класу, яка знаходить свій вираз та закріплення в юридичній формі, законі. В цьому контексті право розглядалося тільки як політичний елемент надбудови, невід’ємний від держави продукт та інструмент її діяльності, основа і засіб класового панування в політичних формах.

В умовах реалізації конституційно-правової реформи в Україні набувають важливого значення вивчення і врахування позитивного та негативного попереднього досвіду законотворення. В цьому відношенні власне і заслуговує на особливу увагу дослідження правової системи УРСР упродовж тривалого періоду 1953 – 1985 рр.

Об’єктом дослідження є Україна (Українська радянська соціалістична республіка – УРСР) періоду “відлиги” і “застою”.

Предметом дослідження є політична система УРСР упродовж 1953 – 1985 рр.

Хронологічні межі охоплюють досить тривалий період з 1953 р. до 1985 р., що визначається усталеною хронологією періодів “відлиги” і “застою”.

Географічні межі охоплюють територію УРСР станом на 1950 – 1980-ті рр.

Мета роботи – дослідити й висвітлити сутність, особливості й специфіку правової системи УРСР упродовж 1953 – 1985 рр.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

- охарактеризувати історіографію з теми дослідження та наявну джерельну базу;
- розкрити процес реорганізації системи судочинства УРСР в період десталінізації;
- з’ясувати сутність перетворень у сфері цивільно-правового регулювання;

– проаналізувати специфіку конституційних перетворень в Україні в добу “застою”;

– висвітлити правові основи організації та діяльності правоохоронних органів у 1964 – 1985 рр.

Теоретико-методологічну основу роботи становлять принципи науковості, історизму та об’єктивності. У ході розв’язання визначених завдань використано такі методи: проблемно-хронологічний – для виявлення та розкриття ключових змін в правовій системі упродовж визначеного проміжку часу в історичному контексті; порівняльно-історичний – для здійснення порівняльного аналізу правових систем обох періодів – “відлиги” і “застою”; аналізу і систематизації – з метою аналізу історіографії та розкриття сутності конкретних перетворень в кожній з галузей правової системи УРСР, а також для формулювання висновків до роботи.

Апробація результатів дослідження відбувалася під час участі (у дистанційному форматі) у студентській науковій конференції (березень 2022 р.). З теми дипломної роботи подано до друку одну публікацію – “Ключові зміни в системі судочинства в період десталінізації: зміст і досягнуті результати” у збірнику наукових праць студентів і магістрантів історичного факультету К-ПНУ ім. І. Огієнка.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її матеріали можуть використовуватися здобувачами вищої освіти для підготовки до семінарських занять з навчальних курсів як історичного, так і правознавчого характеру, написання рефератів, курсових робіт, виступів на наукових конференціях а також у процесі викладання історії України та правознавства в закладах загальної середньої освіти.

Структура роботи відповідає визначеній меті та основним завданням дослідження і складається зі вступу, трьох розділів (поділених на окремі підрозділи), висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи – 63 сторінки, обсяг основної частини – 55 сторінок.

ВИСНОВКИ

Отже, в роки хрущовської “відлиги” відбулися значні зміни в державноправовому статусі союзних республік, зокрема й УРСР. Курс на “розширення прав союзних республік” знайшов свій вияв у передачі частини функцій загальносоюзних органів на місця, в республіки. Зокрема, було розширено права республіканських виборних Рад у розв’язанні державних справ, залученні до їхньої діяльності широкого громадського активу. За Верховною Радою СРСР залишалось право на встановлення лише основ з окремих галузей законодавства, а за Верховними радами союзних республік – право видання з цих галузей кодексів законів. Верховні Ради союзних республік отримали також можливість здійснювати планування соціально-економічного життя.

Упродовж 1953 – 1964 рр. Україна розширила свою компетенцію у справах адміністративно-територіального поділу, судоустрою і судочинства, отримала деякі права у розробці місцевого бюджету та господарського планування. Утворення раднаргоспів та спільних республіканських Рад господарства об’єктивно зміцнювали республіканську автономію. Україна одержала право у цих справах на власне законодавство, хоча й обмежене загальносоюзними нормами. Наприкінці 1950-х – на початку 1960-х рр. в Україні було кодифіковано цивільне, кримінальне і процесуальне законодавство, розроблене на базі загальносоюзного законодавства.

Проте, попри всі кроки, спрямовані на лібералізацію суспільного життя, кардинальних змін в правовій системі УРСР в той час не відбулося. Країна не наблизилася до правової держави, адже система трансформувалася від тоталітаризму до авторитаризму. Однопартійна структура існуючої політичної системи, безальтернативність виборів в органи державної влади виключала можливість вияву реальної ініціативи мас в управлінні державними справами. Страх, побоювання за своє життя, життя рідних і близьких залишався домінуючим чинником суспільної поведінки людей.

Водночас, саме в роки хрущовської “відлиги” сформувалися і далися взнаки негативні для системи тенденції, які повною мірою виявилися у роки “застою”.

Сутність, специфіка й особливості правової системи доби “застою” визначалися поверненням у суспільно-політичному житті до централістських засад. По суті, після зміщення в жовтні 1964 р. М. Хрущова з посад голови Ради Міністрів СРСР та першого секретаря ЦК КПРС, процес демократизації суспільства змінився на “брежнєвський консерватизм”, що не могло не відобразитися на правовій системі.

Нових обертів набув процес посилення партійного контролю над органами державної влади і життям суспільства, юридичним оформленням якого стало прийняття відповідних положень у Конституції СРСР 1977 р. Та Конституції УРСР 1978 р. Визначальною залишалася стаття 6 про керівну і спрямовуючу роль КПРС. Відповідно, рішення центральних партійних органів і місцевих партійних комітетів були обов’язковими для відповідних державних органів, зокрема і правоохоронних.

Найвищим органом влади республіки вважалася Верховна Рада УРСР, укази Президії Верховної Ради УРСР широко застосовувались у нормативно-правовому регулюванні життя республіки. За формальним змістом і обсягом повноважень статус Президії можна умовно наблизити до “колективного президента” держави.

Для реалізації законів та інших своїх рішень, контролю за діяльністю державних органів та організацій Верховна Рада обирала з числа депутатів постійні комісії. Завдання, права й обов’язки постійних комісій, кількість яких мала тенденцію збільшуватися, врегульовувались відповідними положеннями. Крім того, у разі необхідності Верховна Рада мала право створювати слідчі, ревізійні та інші комісії з будь-якого питання, віднесеного до відання УРСР. Верховна Рада також утворювала Комітет народного контролю УРСР, який очолював систему органів народного контролю в республіці.

Судова система залишалася об'єктом пильної уваги з боку партійного керівництва. Найвищим судовим органом республіки був Верховний Суд УРСР, який обирався Верховною Радою УРСР у складі голови, його заступників, членів і народних засідателів. Верховний Суд здійснював нагляд за судовою діяльністю всіх судів УРСР. Цивільно-правові відносини врегульовувалися нормами Цивільного кодексу 1963 р.

Отже, у порівнянні з періодом “відлиги” в добу “застою” значно посилилась централізація державного механізму, судових і правоохоронних органів. Зміцнення командно-адміністративної системи призвело до уніфікації законодавства, централізації законодавчого регулювання. В умовах панування бюрократичної номенклатури порушувалися права й свободи громадян, придушувались прояви пробудження національної свідомості українського народу, тобто задекларовані в офіційних положеннях законодавчі принципи були далекими від реалій життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Внеочередной XXI съезд КПСС: стенографический отчет: в 2т. Москва: Госполитиздат, 1959. Т. 1. 592 с.
2. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе. Хельсинки, 1 августа 1975 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text.
3. Закон СРСР «Про ліквідацію лінійних і окружних судів на залізничному і водному транспорті» // Ведомости Верховного Совета СССР. 1957. № 4 / 84. Ст. 86.
4. Закон УРСР «Про судоустрій УРСР» // Відомості Верховної Ради УРСР. 1960. № 23. Ст. 176.
5. Збірник законів Української РСР і указів Президії Верховної Ради Української РСР: 1938-1973: В 2-т. Т. 1 / Упоряд. З. К. Калінін; За ред. Я. Я. Колотухи, Ф. Г. Бурчака. Київ: Вид-во політ. літ. України, 1974. 739 с.
6. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. Прийнята позачерговою сьомою сесією Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19780420#Text>
7. Основи законодавства про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік // Ведомости Верховного Совета СССР. 1959. № 1. Ст. 12.
8. Отчетный доклад Центрального Комитета КПСС XXIV съезду Коммунистической партии Советского Союза. XXIV съезд Коммунистической партии Советского Союза. 30 марта – 9 апреля 1971 г. Стенографический отчет. В 2-х т. Т. 1. Москва: Политиздат, 1971. 599 с.
9. Про адвокатуру в СРСР : Закон СРСР // Відомості Верховної Ради СРСР. 1979. № 49. Ст. 846.

10. Про внесення змін до статей 92 і 132 Кодексу законів про працю Української РСР: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 15 серпня 1956 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. 1956. № 7. Ст. 125.
11. Про внесення змін і доповнень до Положення про адвокатуру Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР // Відомості Верховної Ради УРСР. 1965. № 26. Ст. 428.
12. Программа Коммунистической партии Советского Союза. XXII съезд Коммунистической партии Советского Союза. 17–31 октября 1961 г. Стенографический отчет. Москва: Политиздат, 1962. 592 с.
13. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції Української РСР : Постанова Ради Міністрів УРСР від 04.09.72 р. № 416 // ЗП Української РСР. 1972. № 9. Ст. 85.
14. Про заходи по поліпшенню роботи судових і прокурорських органів Української РСР : Постанова ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР від 15.09.70 р. № 498. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP700498.html
15. Про Раду Міністрів Української РСР : Закон Української РСР № 4157-IX від 19 грудня 1978 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4157-09/ed19781219#Text>
16. Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права : Указ Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-08#Text>.
17. Про утворення союзно-республіканського Міністерства охорони громадського порядку СРСР : Указ Президії Верховної Ради СРСР // Відомості Верховної Ради СРСР. 1966. № 30. Ст. 594.
18. Про утворення Юридичної комісії при Раді Міністрів Української РСР і про інші питання, зв'язані з ліквідацією Міністерства юстиції УРСР :

- Постанова Ради Міністрів УРСР від 23.03.63 р. № 353 // ЗП Української РСР. 1963. № 4. Ст. 31.
19. Реабілітація репресованих: законодавство та судова практика. Верховний Суд України / за ред. В. Т. Маляренка. Київ: Юрінком, 1997. 461 с.
 20. Сборник законов СССР и Указов Президиума Верховного Совета СССР (1938 – июль 1956 гг.) / сост. : М. И. Юмашев, Б. А. Жалейко. Москва: Госполитиздат, 1956. 500 с.
 21. Указ Президії Верховної Ради СРСР від 27.03.1953 р. «Про амністію» // Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР (1938-1975): в 4 т. Москва: Известия Советов депутатов трудящихся, 1975. Т. 3. 478 с.
 22. Указ Президії Верховної Ради СРСР від 31.05.1956 р. «Про ліквідацію Міністерства юстиції СРСР» // Ведомости Верховного Совета СССР. 1956. № 12. Ст. 250.
 23. Указ Президії Верховної Ради УРСР від 30.08.1956 р. «Про розширення прав обласних судів і ліквідацію управлінь Міністерства юстиції Української РСР при обласних Радах депутатів трудящих» // Відомості Верховної Ради УРСР. 1956. № 7. Ст. 133.
 24. Указ Президії Верховної Ради УРСР «Про дисциплінарну відповідальність судів» // Відомості Верховної Ради УРСР. 1960. № 30. Ст. 265.
 25. Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про ліквідацію Особливої наради при міністрі внутрішніх справ СРСР» // Сборник законодательных и нормативных актов о репрессиях и реабилитации жертв политических репрессий / Отв. за вып. Е. А. Зайцев. Москва: Республика, 1993. 224 с.
 26. Указ Президії Верховної Ради УРСР від 21.03.1963 р. «Про ліквідацію Міністерства юстиції України» // Відомості Верховної Ради УРСР. 1963. № 13. Ст. 242.

27. Хрестоматія з історії держави і права: у 2 т. / уклад. В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький. Київ: «Ін Юре», 2000. Т. 2. 728 с.
28. Хрущев Н. С. Воспоминания : избранные фрагменты. Москва: «Вагріус», 1997. 512 с.

Література

29. Аксютин Ю. В. Хрущёвская «оттепель» и общественные настроения в СССР в 1953–1964 гг. Москва: РОССПЭН, 2004. 488 с. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/_Хрущёвская_«оттепель»_и_общественные_настроения_в_СССР_в_1953_-_1964_гг._Монография.pdf
30. Бажан О. Г. Процес десталінізації в Україні : друга половина 50-х–початок 60-х років // 3 архівів ВУЧК – ГПУ –НКВД – КДБ. 1999. № 1-2. С. 469–480.
31. Баран В. Десталінізація в Україні: перша спроба // Сучасність. 1995. № 11. С. 106–117.
32. Баран В. К. Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. 448 с.
33. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2 т. Київ: Либідь, Військо України, 1994. Т. 2. 688 с.
34. Боковня В. М. Зміни в законодавчій базі УРСР в 1953-1964 рр. // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. Херсон: Гельветика, 2013. Вип. 3/2013. Т. 1. С. 10-14.
35. Боковня В. М. КДБ УРСР в 1957 – 1964 рр.: структура, завдання, права // Право і суспільство. 2013. № 6. С. 3-7.
36. Боковня В. М. Суд і юстиція УРСР у 1953 – 1964 рр. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. № 7. С. 5-8. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc7/01.pdf>

37. Брегеда М. В. Процес десталінізації і суспільні настрої українського населення у 1953-1964 рр.: Монографія. Миколаїв: ТОВ «Фірма «Іліон», 2010. 187 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Breheda_Mykola/Protses_destalinizatsii_i_sus_pilni_nastroi_ukrainskoho_naselennia_u_1953-1964_rr/
38. Верховний Суд України: історія і сьогодення, портрети і події / за заг. ред. В. Ф. Бойка. Київ: Ін Юре, 2001. 320 с.
39. Гончаренко В.Д. Конституційне будівництво в Україні у ХХ ст. Теорія та практика сучасної юриспруденції : матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції. Харків : ФОП Бровін О.В., 2016. С. 3–4.
40. Гуменюк Т. І. Особливості розвитку правової системи в Українській РСР (друга половина ХХ ст.) // Право і суспільство. 2016. № 3(2). С. 9-15. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/Pis_2016_3\(2\)__4.pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/Pis_2016_3(2)__4.pdf)
41. Денисов С. А., Мозговой О. В. Развитие уголовно-правовой охраны неприкосновенности личной жизни в Советском государстве во второй половине ХХ века // История государства и права. 2007. № 7. С. 17-33.
42. Добровольская Т. Н. Верховный Суд СССР. Москва: Юрид. лит., 1964. 163 с.
43. Єрмолаєв В. Про законодавчу діяльність Верховної Ради Української РСР // Вісник Академії правових наук України. Харків: Право, 2007. № 2(49). С. 71-79. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5033/1/Ermolaev_71.pdf
44. Іванов В. М. Історія держави і права України: в 2 ч. Київ: МАУП, 2003. Ч. 2. 224 с.
45. Катков Н. Ф. Восстановление исторической правды и справедливости. Хроника реабилитации жертв политических репрессий 20-50-х годов // Вопросы истории КПСС. 1991. № 9. С. 81-87.
46. Коваль Л. В. Охорона громадського порядку. Київ: Політвидав України, 1988. 94 с.

47. Крупина В. О. Скорочення адміністративного апарату УРСР 1954 р.: задум і наслідки // Український історичний збірник. 2011. Вип. 14. С. 183-194.
48. Кульчицький С. В. Спроби реформ (1956-1964) // Український історичний журнал. 1998. № 2. С. 102-114.
49. Медвідь А. Б. Закріплення прав людини та основоположних свобод у Конституції УРСР 1978 року // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2017. Випуск 44. Том 1. С. 55–58.
50. Медушевский А. Н. Основной закон СССР 1977 г.: государство и личность в эпоху «Развитого социализма» // Полития. 2014. № 3 (74). С. 149–168.
51. Наумов В. П. Борьба Н. С. Хрущёва за единоличную власть // Новая и новейшая история. 1996. № 2. С. 10-31.
52. Наумов В. П. Н. С. Хрущев и реабилитация жертв массовых политических репрессий // Вопросы истории. 1997. № 4. С. 19–35.
53. Олефіренко С. В. Становлення органів юстиції в контексті українського державотворення // Ефективність державного управління. 2013. Вип. 34. С. 128-134.
54. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії: Монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. 352 с. URL: <http://kul.kiev.ua/praci-2002-roku/onishenko-n.m.-pravova-sistema-problemi-teoriji-monografija.-k.-in-t-dergavi-i-prava-im.-v.m.-koreckogo-nan-ukrajini-2002.-352-s.html>
55. Поволокіна К. П. Правова система України: становлення та розвиток // Реформування правової системи України: проблеми і перспективи розвитку в контексті європейських інтеграційних процесів. Міжнародна науково-практична конференція (Київ, 28-29 квітня 2004 р.). Збірник наукових праць. В 2 ч. / Редкол.: С. А. Єрохін, В. Ф. Погорілко, Я. М. Шевченко та ін. Київ: Національна академія

- управління, 2004. Ч. 1. С. 413–417. URL: [http://nam.kiev.ua/files/publications/966-8406-08-7-\(1\).pdf](http://nam.kiev.ua/files/publications/966-8406-08-7-(1).pdf)
56. Предмесніков О. Г. Становлення та розвиток органів юстиції Української РСР у 1956 – 1991 роках // Інформація і право. 2015. № 3. С. 128-134. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Infpr_2015_3_21.pdf
57. Стретович В. Правова система України: загальна характеристика сучасного етапу формування // Право України. 1998. № 1.
58. Сусло А. С. Історія суду радянської України (1917-1967 рр.). Київ: Видавництво Київського університету, 1968. 233 с.
59. Тимцуник В. І. Реформування системи влади та державного управління в Україні (1953-1964 рр.): Монографія. Київ: Вид-во НАДУ, 2003. 400 с.
60. Харитонов Є. О. Динаміка концепції радянського цивільного права та відображення її в основах цивільного законодавства СРСР 1991 р. // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 10. Одеса: Юрид. л-ра, 2011. С. 313-323. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3859/Haritonov%20E%20O%20Dynamika%20konstsptsii.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
61. Хаустова М. Г. Правова система України: особливості становлення та сутнісні риси // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. Харків: Право, 2011. Вип. 21. С. 65-75. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3176/1/Khaystova_65.pdf
62. Черненко Е. А. Принципы презумпции невиновности в советском уголовном процессе второй половины XX века // История государства и права. 2007. № 9. С. 26-28.
63. Шаповал Ю. І. Україна 20-50-х років: сторінки ненаписаної історії. Київ: Національна думка, 1993. 350 с.
64. Шершенькова В. А. Зміни в радянському трудовому законодавстві в 50-ті роки XX століття // Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. Одеса : Фенікс, 2010. Вип. 40. С. 538-545. URL:

<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1122/Shershenk.pdf?sequence=1&isAllowed=y>